

תאריך עדכון: 01/07/19

הכתובה כמקור היסטורי בתולדות עם ישראל

04-541-38

ד"ר חגית עמרני

סוג הקורס: מתוקשב

היקף שעות: 4 ש"ס

סמסטר: ב

שנת לימודים: תש"ף

דואר אלקטרוני: hagiti2004@walla.co.il

שעות-קבלה: בתיאום מראש.

אתר הקורס באינטרנט: באמצעות מערכת "למידה" (Moodle).
* הסבר יינתן בתחילת הקורס.

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה:

לחשוף בפני הסטודנט את תולדות הכתובה בעם ישראל ואת השתלשלות ההיסטורית. הסטודנט יתוודע לחקר תולדות הכתובה שמטרתו להאיר היבטים תרבותיים, הלכתיים, חברתיים וכלכליים בתולדות הפזורה היהודית בעולם בתקופות שונות בהיסטוריה של עם ישראל. ההנחה המקובלת היא, שהכתובה משמשת מסמך משפטי מחייב המכיל בתוכו מידע מהימן רב, ואשר באמצעותו אפשר ללמוד על שינויים ותמורות שחלו בעם היהודי במרוצת הדורות. על אף שנושא הקורס דן בענייני הכתובה בהשתלשלות ההיסטורית, יושם גם דגש על ההיסטוריה של יהודי התפוצות סביב נושא זה.

ב. תוכן הקורס:

מחקרים רבים נכתבו על השתלשלות נוסחי הכתובות ועל משמעות הכתובה כהסכם נישואים. בקורס נלמד על אופייה של הכתובה ועל טיבם ואופיים של הנישואים בישראל, החל מתקופת המקרא ועד ימינו אנו, וזאת לאור המחקרים השונים. הכתובה מגלמת בתוכה אינטרסים שונים, משקפת פרקי חיים שונים ונשמרו בה רשמי תקופה ארוכה בתולדות עם ישראל. הכתובה היא עניין גדול לחוקרים מבחינת נושאה המרכזי, והיא מערכת היחסים המשפטיים הכרוכים בנישואים ובדיני המשפחה שהכתובה כשטר נישואים באה להעיד עליהם.

הנושאים שיילמדו בקורס הם:

הכתובה בהשתלשלות ההיסטורית.

הכתובה – חשיבותה ומהותה.

הכתובות ככלי מחקר בתולדות עם ישראל.

דיני משפחה – הליכתה של ההלכה בעקבות הזמן.

מהלך השיעורים:

הקורס מתוקשב הנלמד באמצעות מערכת Moodle.

הקורס ילמד בחתך נושאי המחולק ל-8 יחידות לימוד. בכל יחידה יתבקש הסטודנט לקרוא את החומר הביבליוגרפי המצורף ולהתמקד בשאלות המנחות המסייעות להבנת החומר. במהלך הקורס יתקיימו שני מפגשים פרונטליים, המפגש הראשון לצורך יצירת "אווירת הקורס", והמפגש השני לצורך חזרה ומיקוד החומר לבחינה. מפגשים אלה אינם חובה, אך הם תורמים להבנת החומר. הבחינה תהיה במתכונת אמריקאית. 40 שאלות ללא בחירה.

תכנית הוראה לכל השיעורים/היחידות:

מס' היחידה	נושא השיעור	קריאה נדרשת
1	<p>מבוא: הסברים לנישואים</p> <p>מהי התכלית של הקשר הזוגי? מה הציפייה של היהדות מהזוגיות? בתרבויות העולם, יש שראו בקשר הנישואים אמצעי להולדת צאצאים, וחינוכם על ברכי התרבות שהחברה ראתה לנכון להקנות להם, ויש שראו בעצם הקשר בין בני הזוג, באיחוד שלהם, תכלית בפני עצמה.</p>	<p>מ' אדר-בוניס, "נישואים", משפחות בראיה סוציולוגית ואנתרופולוגית, רעננה תשס"ח, עמ' 133-148.</p> <p>ע' שרמר, "תפיסות של נישואים", זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשס"ד, עמ' 299-320.</p>
2	<p>הנישואים בישראל: תלמוד הלכה ומנהג</p> <p>הקידושין והנישואין בישראל מקשרים בין האיש לאישה ויוצרים משפחה שאינה ניתנת לפירוק אלא בדרכים מיוחדות הקבועות בהלכה.</p> <p>כתוצאה ממעשה הנישואים, לשני בני הזוג זכויות וחובות אחד כלפי השני. אמנם הקשר שבין בני הזוג מושתת על אהבה וכבוד, אך, מסגרת חוקית מסודרת היא הבסיס המשפטי של הקשרים בתוך המשפחה בישראל.</p>	<p>ב"צ שרשבסקי, "קידושין ונישואין", דיני משפחה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 25-37.</p> <p>ב"צ שרשבסקי, "כללים בדבר חיובים וזכויות בין בעל ואשה על יסוד הנישואין", דיני משפחה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 96-105.</p>
3	<p>המהות והמעמד המשפטי של הכתובה, חשיבות הכתובה, מבנה הכתובה והסכומים המוזכרים בכתובה</p> <p>הכתובה היא מסמך המעיד על ההתחייבות שמקבל הבעל על עצמו כלפי האישה עם הנישואים, הן אלה שהוא חייב לקיימן כל עוד הנישואים קיימים והן אלה המוטלות עליו (או על יורשיו) לאחר שהם באים לקיצם עקב גירושין או עקב מות הבעל.</p>	<p>ב"צ שרשבסקי, "הכתובה", דיני משפחה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 89-95.</p> <p>א"ל אפשטיין, "הכתובה ותפקידיה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 1-11.</p>

<p>א"ל אפשטיין, "קדמות הכתובה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 21-12.</p> <p>א"ל אפשטיין, "בעלות הכתובה וצורתה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 22-34.</p>		
<p>מ' גסטר, הכתובה בהשתלשלותה ההיסטורית, ברלין- לונדון 1924, עמ' 9-46.</p> <p>נ' אילן, "מבוא: מנהגי נישואין ונוסחי כתובות" פנקס הקהילה של יהודי סודן, ירושלים תשס"ז, עמ' 27-33.</p> <p>ע' שרמר, מבוא, זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשס"ד, עמ' 13-22.</p>	<p><u>תרומתן של הכתובות לחקר תולדות עם ישראל וההיבט ההיסטורי חברתי של הכתובה</u></p> <p>חקר תולדות הכתובה שוקד על הארת היבטים תרבותיים, הלכתיים, חברתיים וכלכליים בתולדות הפזורה היהודית בעולם בתקופות שונות בהיסטוריה של עם ישראל. ההנחה המקובלת היא, שהכתובה המשמשת מסמך משפטי מחייב, אוצרת מידע מהימן רב שניתן באמצעותו ללמוד על מאפייני חיים ועל שינויים ותמורות במגוון של תחומים שחלו בעם היהודי במרוצת הדורות. הכתובה בהשתלשלותה ההיסטורית מלמדת על תולדות יהודי התפוצות בעולם בתקופות שונות בהיסטוריה של עם ישראל.</p>	<p>4</p>
<p>ח' אלבק, "הנישואין בימים קדומים", תורה שבעל-פה ג (תשכ"ה), עמ' ט-טז.</p> <p>ח' גבריהו, "שיטות נישואין במקרא", מחניים פג (תשכ"ג), עמ' 16-17.</p> <p>י"י נויבאר, "קידושי כסף", תולדות דיני הנישואין במקרא ובתלמוד: מחקר היסטורי משווה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 14-16.</p> <p>י"י נויבאר, "קידושי ביאה – תולדות דיני הנישואין</p>	<p><u>שיטות נישואין במקרא ובזמן קדום</u></p> <p>בתנ"ך אין תיאורים של טקס החתונה, אך יש בו מידע על התהליך הקשור לנישואים ולבחירת בן או בת הזוג. ההורים היו אחראים למציאת בת הזוג (או בן הזוג) לילדיהם, וליחוס המשפחתי היה משקל בבחירת בן או בת הזוג. מנהגי החתונה המקראית היו דומים לאלו שרווחו בקרב עמי האזור, לדוגמה: הורי החתן נהגו לשלם מוֹקֵר לאבי הכלה. מאוחר יותר, בתקופת המשנה, החליפה הכתובה את תשלום המוהר.</p>	<p>5</p>

<p>במקרא ובתלמוד: מחקר היסטורי משווה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 36-44.</p> <p>י"י נויבאר, "מהות המוהר", תולדות דיני הנישואין במקרא ובתלמוד: מחקר היסטורי משווה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 148-157.</p>		
<p>א"ל אפשטיין, "הנדוניה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 58-69.</p> <p>ע' שרמר, "התשתית הממונית של הנישואין", זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשס"ד, עמ' 261-276.</p>	<p><u>הנדוניה- קדמות מוסד הנדוניה, עסקות נישואים ותשלומי נישואים</u> הנדוניה היא תשלום הניתן בכסף או במתנות שאבי הכלה נותן לזוג כמתנת נישואים. הנכסים הללו נשארים ברשותה ובפיקוחה של האישה אך הם נמסרים לבעל כדי להשתמש בהם לצורכי הבית והמשפחה (נכסי צאן ברזל). לנדוניה משקל רב ביצירת הנישואים ובביסוסם הכלכלי הראשון של בני הזוג.</p>	<p>6</p>
<p>ר' ירון, "בא נא אל שפחתי", דברי הקונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות א (תשכ"ט), עמ' 5-9.</p> <p>מ' ישמח, "ריבוי נשים בישראל", סיני צב (תשמ"ג), עמ' רמ-רמו.</p> <p>י"ט עסיס, "חרם דרבנו גרשום' ונישואי כפל בספרד", ציון מו (תשמ"א), עמ' 251-277.</p> <p>מ"ע פרידמן, "ריבוי נשים בחברה היהודית. מקורות חדשים מן הגניזה": מצב המחקר", פעמים 25 (תשמ"ו), עמ' 3-12.</p> <p>י' ריבלין, "מעמדה של האישה: בעקבות מחקריו של פרופ' מרדכי עקיבא פרידמן", דיני ישראל כו-כז (תשס"ט-תש"ע), עמ' 147-161.</p>	<p><u>חקר הפוליגמיה ומעמד האישה בחברה היהודית</u> בני עדות-המזרח ובני עדות אשכנז התייחסו באופן שונה למוסד ריבוי הנשים. החברה היהודית הספרדית ושאר עדות המזרח נשארו עם הלכה הפוליגמית, ואילו החברה האשכנזית הפכה להיות מונוגמית.</p>	<p>7</p>

<p>מ' בר-אילן, "נישואין ושאלות יסוד אחרות בחברה היהודית בעת העתיקה", קתדרה 121, (תשס"ז), עמ' 23-37.</p> <p>א' אשתור, "סדרי הנישואין בגלות ישמעאל בימי הביניים", מחניים, פ"ג (תשכ"ג), עמ' 34-35.</p> <p>י' הורביץ, "נישואין ומנהגי נישואין בספרות ותקופת הגאונים", מחניים פג (תשכ"ג), עמ' 36-41.</p> <p>ל"י רבינוביץ, "הכתובה" – יסודותיה ההלכתיים והשתלשלותה", מחניים פג (תשכ"ג), עמ' 22-23.</p> <p>ש' צבר, "השימוש במוטיבים נוצריים בכתובות של יהודי איטליה ומשמעותו", הקונגרס העולמי למדעי היהדות 8, ד (תשמ"א), עמ' 95-99.</p>	<p>הכתובה בהשתלשלותה ההיסטורית ביחידה זו נבחרו לקט מאמרים בנושא הכתובה וחיי הנישואים בתקופות שונות בהיסטוריה של עם ישראל אשר באמצעותם ניתן ללמוד אודות הקהילות היהודיות בארצות פזורתם בעולם מן ההיבטים התרבותיים, ההלכתיים, החברתיים והכלכליים.</p>	<p>8</p>
---	--	----------

ג. דרישות קדם:

אין.

ד. חובות הקורס:

1. קריאת חומר ביבליוגרפי, וביצוע מטלות ע"פ ההנחיות שיינתנו במהלך הקורס.
2. השתתפות בקבוצות דיון, ע"פ ההנחיות שבלוח ההודעות של הקורס.
3. השתתפות בפגישות פרונטליות, על מועדן תימסר הודעה מראש.

ה. מרכיבי הציון הסופי:

ציון בחינה: 100% מהציון הסופי.

ציון עובר בקורס: 60.

1. ביבליוגרפיה:

הסברים לנישואים:

1. אדר-בוניס, מ', "נישואים", משפחות בראיה סוציולוגית ואנתרופולוגית, רעננה תשס"ח, עמ' 133-148.
2. שרמר, ע', "תפיסות של נישואים", זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשס"ד, עמ' 299-320.
הנישואים בישראל: תלמוד הלכה ומנהג:
3. שרשבסקי, ב"צ, "קידושין ונישואין", דיני משפחה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 25-37.
4. שרשבסקי, ב"צ, "כללים בדבר חיובים וזכויות בין בעל ואשה על יסוד הנישואין", דיני משפחה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 96-105.
המהות והמעמד המשפטי של הכתובה. חשיבות הכתובה. מבנה הכתובה והסכומים המוזכרים בכתובה:
5. שרשבסקי, ב"צ, "הכתובה", דיני משפחה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 89-95.
6. אפשטיין, א"ל, "הכתובה ותפקידיה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 1-11.
7. אפשטיין, א"ל, "קדמות הכתובה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 12-21.
8. אפשטיין, א"ל, "בעלות הכתובה וצורתה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 22-34.
תרומתן של הכתובות לחקר תולדות עם ישראל וההיבט ההיסטורי חברתי של הכתובה:
9. גסטר, מ', הכתובה בהשתלשלותה ההיסטורית, ברלין-לונדון 1924, עמ' 9-46.
10. אילן, נ', "מבוא: מנהגי נישואין ונוסחי כתובות" פנקס הקהילה של יהודי סודן, ירושלים תשס"ז, עמ' 27-33.
11. שרמר, ע', מבוא, זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשס"ד, עמ' 13-22.
שיטות נישואים במקרא ובזמן קדום:
12. אלבק, ח', "הנישואין בימים קדומים", תורה שבעל-פה ג (תשכ"ה), עמ' ט-טז.
13. גבריהו, ח', "שיטות נישואין במקרא", מחניים פג (תשכ"ג), עמ' 16-17.
14. נויבאר, י"י, "קידושי כסף", תולדות דיני הנישואין במקרא ובתלמוד: מחקר היסטורי משווה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 14-16.
15. נויבאר, י"י, "קידושי ביאה – הקידושין המקוריים", תולדות דיני הנישואין במקרא ובתלמוד: מחקר היסטורי משווה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 36-44.
16. נויבאר, י"י, "מהות המוהר", תולדות דיני הנישואין במקרא ובתלמוד: מחקר היסטורי משווה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 148-157.
הנדוניה-קדמות מוסד הנדוניה, עסקות נישואים ותשלומי נישואים:
17. אפשטיין, א"ל, "הנדוניה", תולדות הכתובה בישראל – מחקר על מעמדה של האישה לפי משפט ישראל, ניו יורק תשי"ד, עמ' 58-69.

18. שרמר, ע', "התשתית הממונית של הנישואין", **זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד**, ירושלים תשס"ד, עמ' 276-261.
- חקר הפוליגמיה ומעמד האישה בחברה היהודית:**
19. ירון, ר', "בא נא אל שפחתי", **דברי הקונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות א (תשכ"ט)**, עמ' 9-5.
20. ישמח, מ', "ריבוי נשים בישראל", **סיני צב (תשמ"ג)**, עמ' רמ-רמו.
21. עסיס, י"ט, "יחרם דרבנו גרשום ונישואי כפל בספרד", **ציון מו (תשמ"א)**, עמ' 251-277.
22. פרידמן, מ"ע, "ריבוי נשים בחברה היהודית. מקורות חדשים מן הגניזה": **מצב המחקר, פעמים 25 (תשמ"ו)**, עמ' 12-3.
23. ריבלין, י', "מעמדה של האשה: בעקבות מחקריו של פרופ' מרדכי עקיבא פרידמן", **דיני ישראל כו-כז (תשס"ט-תש"ע)**, עמ' 161-147.
- הכתובה בשתלשלותה ההיסטורית:**
24. בר-אילן, מ', "נישואין ושאלות יסוד אחרות בחברה היהודית בעת העתיקה", **קתדרה 121 (תשס"ז)**, עמ' 37-23.
25. אשתור, א', "סדרי הנישואין בגלות ישמעאל בימי הביניים", **מחניים פ"ג (תשכ"ג)**, עמ' 35-34.
26. הורביץ, י', "נישואין ומנהגי נישואין בספרות ותקופת הגאונים", **מחניים פג (תשכ"ג)**, עמ' 41-36.
27. רבינוביץ, ל"י, "הכתובה" – יסודותיה ההלכתיים והשתלשלותה", **מחניים פג (תשכ"ג)**, עמ' 23-22.
28. צבר, ש', "השימוש במוטיבים נוצריים בכתובות של יהודי איטליה ומשמעותו", **הקונגרס העולמי למדעי היהדות 8, ד (תשמ"א)**, עמ' 99-95.

1. שם הקורס באנגלית:

The Ketubah as an Historical Source in the Jewish History.